

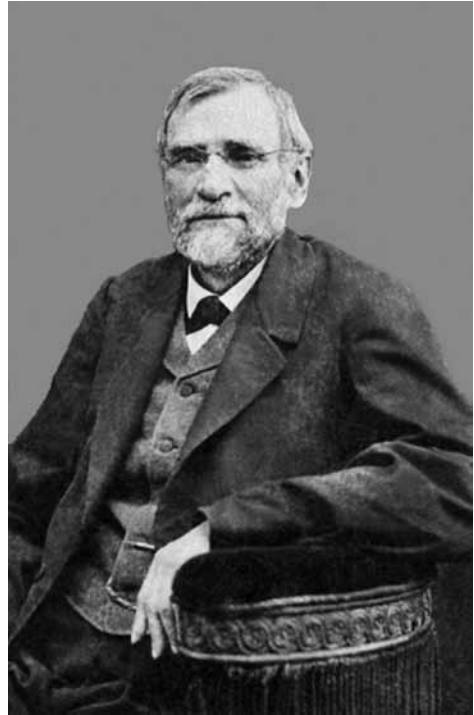
Oskaro Kolbergo 200-osioms gimimo metinėms

Įamžinės liaudies kultūros turtus

ŽIVILĖ RAMOŠKAITĖ

Folkloristas, etnografas, kompozitorius Oskaras Kolbergas – viena iš tų devynioliktojo šimtmečio asmenybių, kurių nuveikti darbai savo dydžiu ir reikšme stulbina iki šiol. Jo tautosakos ir etnografijos faktų rinkimas, tyrimas ir publikavimas sumanytose serijose *Lud* ir *Obrazy etnograficzne*, apėmęs įvairius Lenkijos regionus, tapo vieninteliu tokios apimties ir užmojo XIX amžiaus liaudies kultūros šaltiniu Europoje ir pasaulyje.

Būdamas gyvas visos surinktos medžiagos Kolbergas išleisti nespėjo, 1857–1890 m. pasirodė trisdešimt trys knygos. 1961 m. buvo pradėtas naujas jo raštų leidimas (*Dziela wszystkie*). Jau pasirodė aštuoniasdešimt penki tomai, apimantys visą Kolbergo surinktą ir paties kataloguotą tautosakos, etnografijos ir kitokią medžiagą, taip pat jo muzikos kūrinį ir laiškus. Rengiami dar keturi papildymų tomai. 1966 m. išleistame penkiasdešimt trečiame tome *Litwa* skelbiama pagal Kolbergo etnografinių monografijų sistemą sudėta trisdešimt ketverius metus jo kaupta, užrašyta ir įvairiais būdais iš kitų asmenų gauta etnografinė ir tautosakinė medžiaga. Pradedama nuo piliakalnių, paskui aptariamai skirtingų regionų gyventojai, religija, kasdienė buitė, papročiai, apeigos ir šventės, šokiai, sakmės ir padavimai, patarlės ir priežodžiai... Pakartotinai skelbiamos taip pat visos anksčiau Kolbergo publikuotos lietuviškos

dainos bei pluoštelis melodijų iš Antano Juškos rankraščių nuorašo, saugomo Krokuvos mokslų akademijoje.

Į šią knygą sudėta etnografinė medžiaga buvo surinkta arba perrašyta iš labai skirtingų šaltinių, pradedant Kolbergui prieinamomis kronikomis, istorinėmis knygomis ir baigiant periodiniais leidiniais ir kalendoriais. (Kolbergas buvo susidaręs lietuviškų veikalų ir lenkų bei svetimšalių autorių rašinių apie Lietuvą bibliografiją, pradėtą Jano Karłowicziaus. Papildyta leidinio rengėjams žinomais kitais šaltiniais, ji spausdinama knygos gale.) Tie rašiniai, šių dienų mokslo požiūriu, yra nevienodos vertės ir patikimumo, tačiau skaityti juos įdomu jau vien dėl to, kad dauguma Kolbergo naudotų šaltinių ir įvairiausių nuorašų dabar sunkiai arba ir visiškai neprieinami. Kita vertus, jie atspindi XIX amžiaus tautų tyrinėjimo moksle vyravusias tendencijas. Nemažai tekstų priklauso lenkų autoriams, kurių požiūris į lietuvius rėmėsi gerai žinoma aukštesnės kultūros atstovo laikysena. Į bet kurią tautą žvelgiant iš aukšto arba iš šalies, galima pamatyti tokių bruožų, apie kuriuos jos atstovai linkę nutylėti.

Kolbergas ne tik domėjosi lietuvių folkloru ir etnografija, bet yra tiesiogiai susijęs ir su lietuvių folkloristikos ištakomis. Tarp smulkesnių ankstesnių lietuviškų publikacijų – 1847 m. almanache *Dzwon Literacki* paskelbtų penkiolikos dainų, harmonizuotų balsui su fortepijonu, ir 1856 m. Jano Jaworskio kalendoriuje įdėtų keturių dainų – ypač reikšmingas 1879 m. Krokuvoje išleistas lietuvių liaudies dainų rinkinys *Pieśni ludu litewskiego* su 76 dainomis (iš jų 59 pateiktos su melodijomis). Tiek melodijų nebuvo nė viename iki tol viešumą pasiekusiame leidinyje. Svarbu ir tai, kad visų skelbiamų dainų poetiniai tekstai pateikti dviem kalbomis. Kolbergas parūpino dainų vertimus į lenkų kalbą, šitaip išplėsdamas jų prieinamumą platesnei mokslo auditorijai. Dainų muzikos, kurios, kaip minėta, didesnio pluošto apskritai viešumoje dar nebuvo, Kolbergas neaptarinėja, pateikia tik vieną kitą pastabą, užtat daug dėmesio skiria dainų turiniui ir žodiniam tekstui. Vertinga rinkinio įžangoje paskelbta lyginamoji poetinių tekstų studija, kurioje lietuviškuosius motyvus Kolbergas lygina su lenkų, kitų slavų, vokiečių atitikmenimis. Autorius remiasi savo surinkta lenkiška medžiaga ir Liudviko Rėzos, Simono Stanevičiaus, Simono Daukanto, Konstantino Brzozowskio, Georgo Nesselmanno rinkiniais.

Didžiąją dalį rinkinio dainų – spėjama, apie keturiasdešimt dvi dainas – Kolbergas užrašė 1860 m. (kiti šaltiniai nurodo 1858 arba 1859 metus) Augustavo gubernijoje. Į šią ekspediciją jis ketino vykti kartu su Mikalojumi Akelaičiu, tačiau planai nebuvo įgyvendinti, ir jis išvyko vienas. Kolbergas, kaip gerą klausą turintis muzikas, gerai suvokė lietuviškų žodžių skambesį, gilinosi ir į tarimo specifiką, tačiau sakėsi lietuvių kalbos nemokąs. Neturėdamas pagalbininko, dainų tekstus, kaip manoma, užrašė pats (o gal kas nors truputį ir padėjo?). Į lenkų kalbą juos paskui išvertė M. Akelaitis. Nusprendęs rinkinį parengti spaudai, Kolbergas labai

nerimavo dėl tekstų užrašymo kokybės ir pačios rašybos, kuri tuo metu dar nebuvo galutinai nusistovėjusi. Tą jo nerimą rodo ilgiau kaip metus trukęs susirašinėjimas ir rankraščio siuntinėjimas Janui Karłowicziui, paskui – Jonui Juškai. Po ilgokų svarstymų buvo nutarta pasirinkti J. Juškos pasiūlytą rašybą, kurią jis jau vartojo Kazanėje leidžiamoms brolio Antano dainoms užrašyti.

Dar vienas su lituanistika susijęs svarbus Kolbergo darbas – A. Juškos dainų rinkinio redagavimas. Apie jo triūsą prie A. Juškos rankraščių pas mus kai kur ne visai tiksliai rašoma, kad jis *nebaigė* rinkinio redaguoti. Iš tiesų reiktų formuluoti priešingai: ne *nebaigė*, bet *pradėjo* redaguoti. Jis sutvarkė tik nedidelę 119 melodijų dalį, nes darbą nutraukė liga ir mirtis. Krokuvoje tyrinėjant A. Juškos surinktų melodijų rankraštinių nuorašą (vadinamą *rankraščiu*), puikiai matyti, kur baigiasi Kolbergo tvarkinga smulkia rašysena perrašytos ir redaguotos melodijos. Šią savo darbo dalį jis atliko kruopščiai ir teisingai, tik vėlesni redaktoriai kai ką nutaisė. Prieš tai jis buvo tik peržiūrėjęs ant atskirų lapų A. Juškos surašytas ir sunumeruotas melodijas (iš viso 1852) ir kai ką pernumeravęs. Visas kitas melodijas – daugiau kaip 1700! – iš tų lapų perrašė Kolbergo bičiulis Izydorius Kopernickis ir galiausiai redagavo Janas Baudouinas de Courtenay ir Zygmuntas Noskowskis.

Laikas peržvelgti kai kuriuos Kolbergo gyvenimo faktus.

Jis gimė 1814 m. vasario 22 d. Pšisuchoje (Kelcų vaivadija) inžinieriaus kartografo šeimoje. 1819 m., tėvui pradėjus profesoriauti Varšuvos universitete, šeima persikėlė į sostinę. Kolbergai gyveno poeto Kazimierzo Brodzińskiego ir Chopinų šeimos kaimynystėje. Oskaro vyresnis brolis Wilhelmas artimai draugavo su būsimuoju kompozitorium, kuris jau skambino fortepijonu. Tai paskatino Oskarą taip pat imtis muzikos. Pamokas jis lankė pas tą patį, kaip ir jaunasis Chopinas, Józefą Elsnerį ir Ignacą Dobrzański. Uždarius Varšuvos licėjų, kuriame Kolbergas mokėsi, kurį laiką jam teko dirbti banko kontoroje. 1835–1836 m. jis gyveno Berlyne, studijavo Prekybos akademijoje ir tęsė muzikos mokslus – lankė fortepijono ir kompozicijos pamokas. Buvo tvirtai nusprendęs tapti kompozitoriumi. Grįžęs į Varšuvą, pragyvenimui užsidirbdavo duodamas privačias muzikos pamokas, o laisvu laiku kūrė – rašė dainas ir ypač daug šokių: mazurkų, polonezų, valsų, polkų, kujaviakų. 1836 m. buvo publikuotas pirmasis jo kūrinys – baladė balsui solo „Talizman“. Vėliau Kolbergas sukūrė netgi liaudišką operą „Król pasterzy“ („Piemenų karalius“), pastatytą 1857 m. Varšuvos didžiajame teatre, bet nepalankiai sutiktą kritikos.

Dešimt metų gyvenęs iš privačių pamokų, 1845 m. Kolbergas įsidarbino buhalteriu geležinkelio statybos kontoroje ir dirbo ten iki 1857 metų. Kita, jau paskutinė jo tarnybos vieta – Valstybės išdo komisija; joje Kolbergas darbavosi iki 1861 metų. Iš jos pasitraukęs, atsidėjo tik mokslo darbui. Pirmąją ekspediciją surengęs 1839 m., jas tęsė kasmet visą likusį gyvenimą. 1857 m. pradėjęs etnografinių regioninių rinkinių leidybą, vertėsi gana sunkiai, nuolat stokojo lėšų kokiai norsi numatytai

monografijai. Tikėdamasis palankesnių sąlygų, 1871 m. Kolbergas iš carinės Rusijos valdomos Varšuvos persikėlė į austrų valdomą Galiciją, gyveno netoli Krokuvos, Mogilianų dvarelyje, paskui Modlnicoje pas savo bičiulį, tautosakos rinkėją ir leidėją Józefą Konopką. 1878 m. Pasaulinėje parodoje Paryžiuje, austrų paviljone, jis pristatė ikonografinę lenkų tautinių drabužių kolekciją, už kurią buvo apdovanojamas aukso medaliu. 1884 m. Kolbergas apsigyveno pačioje Krokuvoje. Sunkiai sirgdamas džiova, likus vos keliems mėnesiams iki mirties, iš savo kuklaus buto jis persikėlė pas profesorių I. Kopernickį, kurį įgaliojo įvykdyti testamentą ir pasirūpinti nebaigtų darbų likimu. 1890-ųjų birželio 3 dieną Kolbergas mirė. Palaidotas Krokuvoje Rakovicų kapinėse.

I. Kopernickis, pergyvenęs Kolbergą tik vienais metais ir pasimiręs taip pat nuo džiovos, apie vienišių bičiulį 1889 m. rašė:

Vienas iš personažų, kuriuos keliolika metų įprasta sutikti Krokuvoje <...>, yra vyriškis, apsivilkęs labai kukliai, netgi skurdžiai, ir pakumpęs nuo amžiaus bei darbo prie rašomojo stalo. Nepaisant šios išorės <...>, jis patraukia kiekvieno dėmesį nepaprasta mąslaus veido išraiška ir būdingu žvilgsniu, išvargintų akių metamu iš po akinių, taip pat savotiška į priekį ištempta ir tarsi į kažką įsiklausančia galvos laikysena; tai tipiška, nepaprastai išraiškinga tyrinėtojo ir mokslo knyslio figūra. Su šiuo gerbiamu seneliu, be abejo, žinomą pusei Krokuvos inteligentų, kiekvienas prasilenkia pagarbiai tylėdamas, o jį pažįstantis nepraeina jo nuoširdžiai nepasveikinęs ir nenusilenkęs už tylus, bet didžius jo nuopelnus.

Grįžtant prie Kolbergo muzikinės lituanistikos, būtina pabrėžti, kad joje aiškiai atsispindi jo viso folklorinio darbo sampratos ir metodo kitimas. Susidomėti folkloru Kolbergą paskatino ankstyvojo lenkų romantizmo idėjos ir pažintis su pirmaisiais lenkiškais folkloro rinkiniais. Juose liaudiškos melodijos buvo išgražintos, skirtos tuo laiku populiariam muzikavimui salonuose. Šias dainas, pritariant fortepijonui, jausmingai dainuodavo jaunos panelės ir jų motinos. Liaudies melodijos buvo harmonizuojamos klasikinės harmonijos priemonėmis, priklausančiomis folklorui svetimai muzikinio mąstymo sistemai. Toks harmonizavimas niveliavo liaudies melodijų savitumą ir iškraipė liaudiško derminio mąstymo esmę. Tai matyti ir pirmojoje lietuviškoje Kolbergo publikacijoje, 1847 m. *Dzwon Literacki* paskelbtose penkiolikoje dainų balsui su fortepijonu. Beje, autoriaus siekį pritaikyti dainas muzikavimui salone patvirtina atskirame atspaude, kurio pasirodė tik trisdešimt egzempliorių, įrašyta dedikacija: *Wielmożnej Pannie Teodorze Bujwen (žmudzince) ten zbiór Pieśni litewskich w dowód wysokiego szacunku poświęca Oskar Kolberg* (Gerbiausiai Panelei Teodorai Bujwen (žemaitėi), reikšdamas didžią pagarbą šį Lietuviškų dainų rinkinį skiria Oskaras Kolbergas).

1854 m. pradėti leisti lenkų liaudies dainų rinkiniai atspindi esmingą Kolbergo požiūrio į liaudies muziką lūžį. Juose dainos melodija jau pateikiama be jokių pagražinimų, autentiška, tokia, kokią ją padainavo pateikėjas. Toks yra ir 1879 m. paskelbtas lietuvių liaudies dainų rinkinys *Pieśni ludu litewskiego*.

200-osios Kolbergo gimimo metinės Lenkijoje buvo minimos labai pakiliai. Respublikos Seimas 2014-uosius paskelbė Oskaro Kolbergo metais. Jų pradžia vasario 24 dieną Varšuvos nacionalinėje filharmonijoje buvo surengtas iškilmingas koncertas, vyko daug mokslinių ir populiarių renginių. Kuklusis, kaip mini daugelis Kolbergo amžininkų, kultūros darbininkas dabar yra tapęs vienu iš nacionalinių herojų, kurio vardą žino visi – nuo jauno iki seno.